

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

SOME ISSUES ON THE LEGAL PROTECTION CITIZENS OF UKRAINE ABROAD

Чхан М.Г., курсантка II курсу

*Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Панченко В.В., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті проводиться науково-практичне дослідження правових аспектів щодо порядку та особливостей правового захисту громадян України за кордоном біженців та осіб, що потребують тимчасового захисту.

Проаналізовано міжнародно-правові документи стосовно деяких питань правового захисту громадян України за кордоном. Зазначено, що правовий статус осіб, які потребують тимчасового захисту та біженців мають різне нормативно-правове регулювання, різний порядок отримання та позбавлення, а також різне коло осіб та сферу застосування, проте вони мають, в певній мірі, дещо схожі права, які надаються кожним із правових статусів.

Доведено, що правовий статус біженця, виступає індивідуально гарантованим правом, визначеним міжнародними конвенціями, в той час як право осіб, що потребують тимчасового захисту виступає колективним, не передбачаючи звернення із відповідними індивідуальними заявами на його отримання та проходження відповідної процедури її розгляду. Наголошено, що до осіб, які потребують тимчасового захисту, належать іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в певній країні. Виокремлено підстави для отримання тимчасового захисту, що мають зовнішній об'єктивний характер такі, як зовнішня військова агресія, іноземна окупація, громадянська війна, зіткнення на етнічній основі, природні чи техногенні катастрофи.

Визначено, що термін «тимчасовий захист» не означає отримання правового статусу біженця, як про це згадується у Женевській конвенції про статус біженців, однак, особи, які все ж таки отримали тимчасовий захист, можуть у будь-який час подати заявку на отримання правового статусу біженця. Констатовано, що тимчасовий захист полягає в негайному захисті переміщених осіб, зокрема тих, які втекли з тих територій, де ведуться військові дії.

Підсумками зазначено, що діяльність уповноважених державних органів за кордоном, спрямована на захист прав громадян України, потребує орієнтації на сучасні світові стандарти щодо забезпечення прав особистості, гарантування високо рівня їх захисту, а, зокрема, задля підвищення міжнародного престижу України в глобальному співтоваристві є необхідність плідної співпраці відповідних державних органів України з компетентними органами країн перебування наших громадян.

Ключові слова: правовий захист, міжнародні конвенції, правовий статус біженця, іноземці, особи без громадянства, особи, що потребують тимчасового захисту.

The article conducts a scientific and practical study of legal aspects regarding the order and features of legal protection of citizens of Ukraine abroad, refugees and persons in need of temporary protection.

International legal documents related to some issues of legal protection of Ukrainian citizens abroad were analyzed. It is noted that the legal status of persons in need of temporary protection and refugees have different regulatory and legal regulations, different procedures for obtaining and deprivation, as well as a different circle of persons and scope of application, however, they have, to a certain extent, somewhat similar rights that are granted to each from legal statuses.

It has been proven that the legal status of a refugee is an individually guaranteed right defined by international conventions, while the right of persons in need of temporary protection is collective, without providing for the application of appropriate individual applications for its receipt and the passage of the appropriate procedure for its consideration. It was emphasized that the persons in need of temporary protection include foreigners and stateless persons who are en masse forced to seek protection in a certain country. The grounds for obtaining temporary protection, which have an external objective nature, such as external military aggression, foreign occupation, civil war, clashes on an ethnic basis, natural or man-made disasters, are singled out.

It is determined that the term "temporary protection" does not mean obtaining the legal status of a refugee, as it is mentioned in the Geneva Convention on the Status of Refugees, however, persons who nevertheless received temporary protection can at any time submit an application for obtaining a legal status a refugee. It was established that temporary protection consists in the immediate protection of displaced persons, in particular those who have fled from the territories where military operations are being conducted.

The results indicate that the activities of authorized state bodies abroad, aimed at protecting the rights of Ukrainian citizens, require orientation to modern world standards for ensuring individual rights, guaranteeing a high level of their protection, and, in particular, in order to increase the international prestige of Ukraine in the global community, there is a need for a fruitful cooperation of the relevant state bodies of Ukraine with the competent bodies of the countries where our citizens are staying.

Key words: legal protection, international conventions, legal status of a refugee, foreigners, stateless persons, persons in need of temporary protection.

Постановка проблеми. Порядок та механізм регулювання правового статусу біженців, та осіб, які потребують тимчасового захисту, є надзвичайно важливим, зокрема, не лише для України, але й для кожної демократичної та правової держави. В залежності від ступеня забезпеченості захисту вказаних осіб характеризується відповідна держава, що спроможна створювати надійний та дієвий механізм задля реального його виконання та піклування про переміщених людей. Самі ж правові механізми щодо захисту повинні не лише декларуватись, але й фактично здійснюватись країнами перебування, з метою забезпечення по всьому світу єдиного дієвого механізму, який

може надавати та забезпечувати безпеку біженцям та особам, що потребують тимчасового захисту.

Стан опрацювання цієї проблематики зумовлений введенням в Україні воєнного стану, та є надзвичайно актуальним, важливими як в теоретичному розумінні, так і в практичному застосуванні, здійснюється вченими та практиками, серед яких Лозинська С. В., Степаненко К. В., Яблонська Б. Й., але на даний час неможливо відслідкувати повного відображення проблематики поставленого питання на належному рівні в науково-теоретичних працях, що зумовлює необхідність більш детально вивчити та дослідити це питання.

Метою статті є дослідження та системний аналіз законодавства та міжнародно-правових актів щодо порядку правового регулювання захисту громадян України за кордоном різних правових статусів, зокрема, особливостей набуття та реалізації статусу біженців та осіб, що потребують тимчасового захисту.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України, Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [5], в країні введено воєнний стан, а тому правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Мільйони людей різних національностей та походження залишають свої домівки і виїжджають за кордон. Багато хто з них утік від війни у пошуках захисту та з надією розпочати нове життя. Актуальним і поширеним питанням сьогодення залишається проблема міграційної політики і розвитку міграційної співпраці у сфері захисту прав біженців та осіб, що потребують тимчасового захисту. Громадяни України при пошуку притулку за кордоном перебувають в невизначеному стані, що зумовлює необхідність законодавчого врегулювання та дослідження питання їх правового захисту, зокрема, стосовно визначення порядку та підстав набуття статусу біженця або особи, що потребує тимчасового захисту, а також їхнього забезпечення необхідними правами та гарантіями.

Враховуючи новизну досліджуваної теми, ми не можемо відслідковувати належного її відображення в науково-теоретичних працях, що і зумовлює необхідність для більш повного з'ясування поставленої проблематики.

Стосовно законодавчого закріплення принципу захисту громадян України за кордоном, з боку держави, то він перш за все, висвітлений в Конституції України, а саме у статті 25, яка регламентує, що задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за її межами є одним із основних конституційних обов'язків держави. Саме на державу покладається обов'язок розвивати національну свідомість перебуваючих за кордоном українців, крім того зміцнювати зв'язки з Батьківщиною та сприяти їхньому поверненню [3].

За кордоном захист права та законні інтереси українців гарантують дипломатичні представництва та консульські установи в державі перебування. Так, згідно зі статтею 20 Консульського статуту України від 02 травня 1994 року, де передбачено обов'язок консула у разі необхідності забезпечити вжиття заходів для того, щоб громадяни України, зокрема біженці та особи, що потребують тимчасового захисту, в повному обсязі могли реалізувати надані права державою, в якій вони перебувають, з урахуванням міжнародних звичаїв. Крім того, консул повинен запобігти порушенню наданих прав громадянам України шляхом швидкого реагування та вжиття необхідних заходів щодо їх відновлення [6].

Перш за все, правовий статус біженців, регулюється Конвенцією про статус біженців від 22 квітня 1954 року, яка прямо забороняє в будь-якому вигляді дискримінацію щодо таких осіб, надаючи їм можливість користуватися частиною прав на рівні з громадянами країн, до яких вони прибули, а іншою частиною – на тих самих умовах, що й іноземці [2].

Крім того, захист правового статусу біженців також регламентує Директива ЄС 2001/55/ЄС, яка набула чинності 20 липня 2001 року, та має назву «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб й відповідальності за наслідки такого прийому», яка, передбачає ряд заходів тимчасового захисту, які раніше не застосовували державами, однак, вперше на практиці була реалізована після ведення воєнного стану в Україні [1].

Директива з моменту отримання особами правового статусу біженця, їм в подальшому надається можливість

користуватися такими правами, як: 1) тимчасове проживання (до 3 років, з можливістю продовження ще на 2 роки); 2) отримання кваліфікованої медичної допомоги; 3) навчання дітям та підліткам; 4) працевлаштування; 5) послуги соціально-побутового характеру; 6) право на шлюб; 7) щомісячні фінансові виплати [1].

Аналізуючи Директиву ЄС 2001/55/ЄС, ми можемо спостерігати, що особи до моменту отримання правового статусу біженця можуть зазнавати таких обмежень, як: неможливість виїжджати за межі тієї країни, яка її прийняла, позбавлення особистих документів, позбавлення можливості працевлаштування, а після отримання статусу біженця втрачається і можливість повернення в Україну [1].

Стосовно осіб, які потребують тимчасового захисту, то тут варто наголосити, що до них належать іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в певній країні. Підстави для отримання тимчасового захисту мають зовнішній об'єктивний характер: зовнішня військова агресія, іноземна окупація, громадянська війна, зіткнення на етнічній основі, природні чи техногенні катастрофи. Однак, сам термін «тимчасовий захист» не означає отримання правового статусу біженця, як про це згадується у Женевській конвенції про статус біженців, однак, особи, які все ж таки отримали тимчасовий захист, можуть у будь-який час подати заяву на отримання правового статусу біженця. Тобто, тимчасовий захист полягає в негайному захисті переміщених осіб, зокрема тих, які втекли з тих територій, де ведуться військові дії [4, с. 240].

Щодо прав осіб, які користуються тимчасовим захистом, зокрема в країнах ЄС, то серед них варто виокремити: 1) право на проживання на період тимчасового захисту (на 1 рік та більше); 2) отримання житла; 3) соціальної та медичної допомоги; 5) доступу до освіти для дітей та підлітків; 6) працевлаштування; 7) на достовірну та необхідну інформацію про тимчасовий захист в країні перебування; 8) в майбутньому отримати правовий статус біженця; 9) в будь-який момент повернутися в країну громадянства. Для того, щоб мати змогу скористатися цими правами, вказаним особам необхідно звернутися за відповідним дозволом на проживання до компетентних органів влади, які спеціалізуються на питаннях тимчасового захисту [1].

Особи, на яких поширюється тимчасовий захист, у відповідності до Директиви є: 1) громадяни України та їх сім'ї, проживаючи до 24 лютого 2022 року в країні включно і у зв'язку з військовими діями були вимушені її залишити; 2) особи без громадянства та громадяни третіх країн та члени їх сімей, які, перебуваючи на території України використовували еквівалентний або міжнародний захист; 3) громадяни інших країн (не українці) та особи без громадянства, які доведуть легальність свого проживання в Україні на підставі виданої посвідки на постійне проживання і не мають змоги повернутися до своєї країни, мають право на тимчасовий або національний захист в залежності від того, в якій країні вони перебувають; 4) держави-члени на власний розсуд мають змогу поширити тимчасовий захист на осіб, які виїхали з України до 24 лютого 2022 р. через збройний конфлікт або вже були на території Європейського Союзу, зокрема, через відпустку чи по роботі, до цієї дати та внаслідок військових дій не можуть повернутися в Україну [1].

Висновки. Правовий статус біженця, по-перше, означає гарантоване міжнародними конвенціями право особи на захист на території країн учасниць відповідних конвенцій; по-друге, передбачає велике адміністративно-процедурне навантаження; по-третє, особи, яким надано тимчасовий захист, зокрема, українські громадяни мають практично ті ж права, які мають громадяни країни перебування в ЄС; по-четверте, в порівнянні з правовим статусом біженців, особи, яким надано тимчасовий захист, мають менший об'єм зобов'язань перед країною.

Аналізуючи організаційно-правову діяльність уповноважених державних органів за кордоном, що спрямована на захист прав громадян України, та задля підвищення міжнародного престижу України в глобальному співтоваристві необхідно сформулювати наступні зауваження: по-перше, про потребу орієнтації на сучасні світові стандарти щодо забезпечення прав особистості відповідно до міжнародних визначених всіма державами світу принципами; по-друге, про підвищення рівня гарантування правового захисту громадян

України за кордоном; по-третє, про максимальне зменшення декларативності норм як національного законодавства, так і законодавства в країнах перебування громадян України; по-четверте, про подальшу співпрацю відповідних державних органів України з компетентними органами країн перебування наших громадян та обов'язкову участь України в міжнародних конвенціях, що є основами формування єдиного належного підходу до визначених та гарантованих прав особи як в країні її походження, так і в країні перебування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20.07.2001 р. про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293> (дата звернення: 29.03.2024).
2. Конвенція про статус біженців 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 29.03.2024).
3. Конституція України: офіц. текст. від 28.06.1996 р. № 27-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.03.2024).
4. Лозінська С.В. Тимчасовий захист та статус біженця в умовах збройного конфлікту. Правові засади організації та здійснення публічної влади: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 черв. 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 239–241. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/pravovi_zasady_organizaciyi_ta_zdiysnennya_publichnoyi_vlady_2022.pdf#page=239 (дата звернення: 29.03.2024).
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. №2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 29.03.2024).
6. Про Консульський статут України: Указ Президента від 02.05.1994 р. №127/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text> (дата звернення: 29.03.2024).